

בית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 3354/18

לפני: כבוד השופט נ' הנדל
כבוד השופטת ע' ברון
כבוד השופטת י' וילנר

המערערים והמשיבים שכנגד: 1. פלונית
2. פלוני

נ ג ד

המשיבה והמערערת שכנגד: פלונית

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי מרכז-לוד
מיום 13.3.2018 ב-ת"א 48506-09-14 ו-ת"א 49054-09-14
(השופטת ר' שמולביץ)

תאריך הישיבה: כ"ז באדר א התשע"ט (04.03.2019)

בשם המערערים והמשיבים
שכנגד:

עו"ד אורי צפת

בשם המשיבה והמערערת
שכנגד:

עו"ד נעה בן ארי; עו"ד ענת רוזנבאום

פסק-דין

השופטת ע' ברון:

1. במוקד ההליכים שלפנינו ניצב תוקפם של הסכמים משנת 2013 שבמסגרתם המשיבה והמערערת שכנגד (להלן: המשיבה), בהיותה בגיל מתקדם, העניקה במתנה שני נכסי מקרקעין לילדים של חבריה; וכפרט השאלה אם היא גמרה בדעתה להתקשר בהסכמים אלה.

בית המשפט המחוזי, בפסק דין מיום 13.3.2018, קבע כי החתימה על ההסכמים נעשתה בלא גמירת דעת מצד המשיבה ובהתאם הורה על בטלותם; ומנגד דחה את הטענה כי יש לבטל את ההסכמים מחמת עושק והשפעה בלתי הוגנת (השופטת ר' שמולביץ, ת"א 48506-09-14 ו-ת"א 49054-09-14) (להלן: פסק הדין). שני הצדדים אינם משלימים עם קביעות פסק הדין, ומכאן הערעור והערעור שכנגד.

2. המשיבה, ילידת שנת 1931, מתגוררת מאז שנת 2005 בדיור מוגן בכפר סבא. בסוף שנת 2013 המשיבה אובחנה כחולה באלצהיימר, ובהמשך לכך מונו לה בהחלטת בית משפט לענייני משפחה שתי אפוסטרופוסות – והן שמנהלות את ההליכים בשמה. המערערים והמשיבים שכנגד הם בתם ובנם של זוג חברים של המשיבה ובעלה המנוח (להלן: המערערים ו- החברים, בהתאמה).

למשיבה ולבעלה המנוח לא נולדו ילדים (להלן: הבעל). במהלך חייהם צברו בני הזוג רכוש, כספים ונכסי מקרקעין – בהם בית ברמת גן ודירה בהוד השרון (הבית והדירה יכוננו להלן יחד: הנכסים). לאחר שהבעל נפטר בשנת 2000, זכויותיו הועברו לידי המשיבה על פי צוואתו במנגנון של "יורש אחר יורש". לפי מנגנון זה, הרכוש והזכויות שהיו בבעלות הבעל צוו למשיבה, תוך שהובהר כי הרכוש והזכויות שיוותרו לאחר פטירתה יעברו לידי קרובי משפחה של הבעל, בכפוף לתנאים שנמנו בצוואה.

3. המשיבה ערכה לאורך השנים מספר צוואות. בצוואה מחודש מאי 2010, ציוותה את כל רכושה, לרבות הנכסים, לשלושה קרובי משפחה רחוקים; וכך גם בצוואה מחודש מאי 2012 שערך עבורה עו"ד אריה לין (להלן: עו"ד לין). אולם בחודש יולי 2012 נתגלע קרע ביחסים בין המשיבה ובין שניים משלושת קרובי המשפחה (להלן: שני קרובי המשפחה) – שהוביל לשינויים משמעותיים בצוואת המשיבה, ולכך שהמערערים (בין היתר) הוכנסו למצבת היורשים של המשיבה. לפי פסק הדין, במחצית חודש יולי 2012 המשיבה העבירה לכל אחד משלושת קרובי המשפחה סכום של 500,000 ש"ח, וסמוך לאחר מכן שכחה שעשתה זאת, ולכן "סברה כי הדבר בוצע ללא הסכמתה". תקרית זו הובילה לנתק ביחסים בין המשיבה ושני קרובי המשפחה – שלפי הנטען, סירבו להשיב לה את הסכומים שהעבירה לידם; זאת לעומת קרובת המשפחה השלישית, שהשיבה לה את הכספים (ברבות הימים, חזרה המשיבה והעבירה לה את הסכום האמור).

על מנת לעמוד על התמונה במלואה, יצוין כי באותם הימים שבהם התערערו היחסים בין המשיבה לשני קרובי המשפחה, החברים התחילו לגלות יותר ויותר מעורבות בענייניה של המשיבה – ונראה כי לאשה, עדינה, הייתה נוכחות דומיננטית יותר (להלן: עדינה). תחילה החברים התלוו אליה לפגישה ביום 29.7.2012 אצל עו"ד לין, שבמהלכה ביקשו ממנו עותק של הצוואה מחודש מאי 2012 ופירוט על אודות הרכוש של המשיבה, לרבות נכסי המקרקעין והכספים שברשותה. לדברי עו"ד לין (שהגיש תצהיר עדות ראשית מטעם המשיבה ונחקר עליו), החברים ניהלו את הפגישה באסרטיביות, ובניגוד לפגישותיו הקודמות עם המשיבה – היא כמעט לא השתתפה בשיחה. לאחר פגישה זו,

הודיעה המשיבה לעו"ד לין כי היא מבקשת לבטל הליכים קודמים שיזמה למכירת הבית ברמת גן, וכך ביקשה שיפעל להשבת הכספים שהועברו מחשבונה לשלושת קרובי המשפחה שנמנו בצוואתה (כאמור, מדובר בסכום של חצי מיליון ש"ח לכל אחד) – תוך שציינה כי היא הגיעה להחלטה זו לאחר שהתייעצה עם חברים, ונראה שהכוונה לחברים כהגדרתם לעיל. בהמשך לכך, ובסיוע החברים, נטלה המשיבה ייצוג של עו"ד חדש, עו"ד עידו בן יהודה (להלן: עו"ד בן יהודה); ותוך פחות משבועיים, ביום 12.8.2012 חתמה על צוואה חדשה שנערכה על ידו.

בצוואה מחודש אוגוסט 2012 ציוותה המשיבה את מלוא זכויותיה בנכסים למערערים (הבית ברמת גן למערערת 1, והדירה בהוד השרון למערער 2) ואת שאר רכושה – לרבות זכויות בחנות בהוד השרון, תכשיטים, כספים וניירות ערך – לחמישה קרובי משפחה אחרים, שאינם כוללים את שני קרובי המשפחה שלדבריה "בגדו באמונה" (קרובת המשפחה שהשיבה את הסכום שהועבר לה נותרה חלק מהצוואה). בתוך כך, צוין בצוואה כי המשיבה החליטה לשנות את צוואתה מחודש מאי 2012 ולהסיר את שני קרובי המשפחה מרשימת הנהנים משום ש"הוציאו ממני סכומי כסף גדולים תוך ניצול לרעה של האמון שנתתי בהם". כן צוין בצוואה כי החברים הם שהפנו את תשומת ליבה להתנהלות הקלוקלת של קרובי משפחתה, וכי ההחלטה להוריש למערערים את הנכסים נובעת מרצון להכיר תודה להוריהם "הן על חברות בת עשרות שנים והן על התמיכה והעזרה שהם מושיטים לי"; ועוד נאמר בהקשר זה כי המשיבה מכירה את המערערים מיום היוולדם ומאוד אוהבת אותם.

4. עם זאת, מאחר שהבעלות בחלק מהזכויות בנכסים לא הייתה שלמה, שכן אלה צוו למשיבה מבעלה המנוח באופן שהגביל את יכולתה להוריש את חלקו ברכוש ("יורש אחר יורש") – הציע עו"ד בן יהודה כי המשיבה תעביר את הבעלות בנכסים למערערים במתנה עוד בחייה, כולל החלק שהמשיבה ירשה מבעלה. בהתאם לכך, בחודש ינואר 2013 חתמה המשיבה על שני הסכמי מתנה – בהסכם הראשון העבירה את כל זכויותיה בבית ברמת גן למערערת 1, ובהסכם השני העבירה את כל זכויותיה בדירה בהוד השרון למערער 2 (להלן: הסכמי המתנה). בשני הסכמי המתנה הובהר כי המשיבה מעבירה את הנכסים למערערים ללא כל תמורה; תוך שנקבע מנגנון שלפיו יועברו למשיבה מדי חודש דמי מחיה בסכום של 8,000 ש"ח, ולהבטחת התשלום נקבע כי המערערים יפקידו כל אחד סך של 200,000 ש"ח בנאמנות אצל עו"ד בן יהודה. כן נקבע כי המערערים יישאו בכל המיסים, האגרות וההיטלים שיושתו בקשר עם הסכמים אלה, למעט מס שבח; וכי הסכמי המתנה מותנים בתנאי מתלה שלפיו המשיבה תקבל פטור ממס שבח. מספר חודשים לאחר מכן, בחודש מאי 2013, חתמו הצדדים על תוספת להסכמי המתנה, שבה

נקבע כי דמי המחיה של המשיבה ישולמו לה מהשכרת הנכסים שתתבצע על ידי עו"ד בן יהודה; ובהתאם, נקבע כי המערערים אינם נדרשים להעביר סכומי כסף מטעמם אלא אם כן דמי השכירות השנתיים מהנכסים יפחתו מ-96,000 ש"ח (להלן: התוספת).

בהמשך להתקשרותה בהסכמי המתנה, ביום 18.4.2013 חתמה המשיבה על צוואה נוספת – שבה נמחק הסעיף בעניין הורשת הנכסים למערערים, ובמקומו בא סעיף שמבהיר כי הנכסים הועברו לידם במתנה (להלן: הצוואה העדכנית). ויצוין כי לפי הנמסר מהמערערים, העברה ורישום הזכויות בנכסים על שם הושלמו במהלך חודש נובמבר 2013. הסכמי המתנה והתוספת להם הם שעומדים בליבת הערעור והערעור שכנגד (מעטה והלאה יכוננו יחד: ההסכמים).

5. במקביל להשתלשלות העניינים שתוארה וסמוך לאחר החתימה על הסכמי המתנה, סבר עו"ד בן יהודה כי נכון יהיה לקבל חוות דעת רפואית ביחס לכשירותה המשפטית של המשיבה. משכך, בחודש פברואר 2013 נערכה למשיבה בדיקה אצל הפסיכוגריאטר ד"ר איליה גורביץ (להלן: ד"ר גורביץ) בשאלה: "האם מצבה הנפשי ומצבה המנטלי מאפשרים לה לחתום על מסמך משפטי"; וייאמר כי עדינה ליוותה את המשיבה לבדיקה זו. בסיום הבדיקה נקבע כי המשיבה סובלת מהפרעה קוגניטיבית קלה, ש"אינה פוגעת בכושר שיפוטה החברתי"; ועוד נקבע כי חרף קשיי הזיכרון שנמצאו בבדיקה, המשיבה מסוגלת לבצע פעולות משפטיות ולהבין את השלכותיהן. בהתאם, ניתן אישור מאת ד"ר גורביץ כי המשיבה נמצאת בדעת צלולה ומסוגלת לחתום על מסמכים משפטיים הקשורים לנכסיה.

אולם, בהמשך שנת 2013 נערכו למשיבה מספר בדיקות נוספות שהניבו ממצאים אחרים. כך, בחודש מאי 2013 (מספר ימים לפני שחתמה על התוספת), נערכה למשיבה בדיקה על ידי מומחה לנוירולוגיה, ד"ר משה הוברמן, שציין כי הוא זיהה אצל המשיבה הפרעות זיכרון והפרעה יחסית בתפקודים פרונטליים ופריטאליים; ובהתאם המליץ על בדיקת CT מוח ועל נטילת תרופה בשם "ממוריט" לדמנציה. בחודש יולי 2013 נערכה למשיבה בדיקה נוספת על ידי ד"ר גורביץ, שבסיומה הומלץ למנות לה אפוטרופוס לרכוש מאחר שהיא סובלת ממחלת אלצהיימר בדרגת חומרה קלה; ואף שהיא מבינה את משמעות המתרחש סביבה, היא "מתקשה בניהול העצמי והזכרון לטווח הקצר שלה ירוד" ולכן איננה מסוגלת לנהל בעצמה את ענייניה הכספיים. ויצוין כי הבדיקה האמורה נערכה לכתחילה לצורך הגשת בקשה למינוי אפוטרופוס למשיבה. בחודש דצמבר 2013, לאחר עוד בדיקה שערך ד"ר גורביץ למשיבה, נקבע באופן סופי כי המשיבה חולה באלצהיימר,

תלויה בזולת ומגלה סימני מצוקה נפשית ותפקודית. במצב דברים זה, נקבע כי היא זקוקה להשגחה מתמדת של 24 שעות ביממה והומלץ על מינוי אפוטרופוס גם לגוף.

על מנת שהתמונה לא תימצא חסרה, יצוין כי מהתיאור העובדתי שבפסק הדין עולה כי הירידה בזיכרון של המשיבה החלה כבר בשנים 2009-2010, ולכן לאורך השנים נערכו למשיבה מספר בדיקות והערכות על ידי מומחים שונים לרפואה פנימית וגריאטריה. בהכללה ניתן לומר כי בכל הבדיקות שנערכו בתקופה זו עד להחמרה שנתגלתה בשנת 2013, נצפו ליקויים קוגניטיביים במידה מסוימת שיוחסו להפרעות קשב וזיכרון.

6. לנוכח חוות הדעת של ד"ר גורביץ מיולי 2013, הגיש עו"ד בן יהודה בחודש ספטמבר 2013 בקשה לבית המשפט לענייני משפחה בפתח תקווה למנותו כאפוטרופוס על רכושה של המשיבה; ובתחילת חודש דצמבר 2013 הוא מונה לאפוטרופוס זמני לרכוש (א"פ 13-09-48188, כבוד השופטת א' טו). בבקשה צוין כי היא מוגשת על רקע תצהיר של המשיבה מדצמבר 2012, שבו נאמר כי היה ויווצרו נסיבות שבהן לא יהיה באפשרות המשיבה לדאוג לענייניה, מכל סיבה שהיא, היא מבקשת כי תוגש לבית משפט לענייני משפחה בקשה למינוי עו"ד בן יהודה או עדינה כאפוטרופוס שלה. מינוי זה עמד בתוקף כחודש וחצי, שאז מצא בית המשפט להורות על מינוי גורמים חיצוניים כאפוטרופוסים למשיבה – עו"ד ענת רוזנבאום ועו"ד נעה בן ארי (להלן: האפוטרופוסות); וזאת משום ספקות שהתעוררו בנוגע לכשירותה של המשיבה עוד משנת 2009, והצורך לבדוק את תוקפן של הצוואות והעסקאות שנערכו על ידי עו"ד בן יהודה עוד טרם מינויו כאפוטרופוס, שעשוי להימצא בניגוד עניינים. יצוין כי בהינתן החמרה שזוהתה במצבה הקוגניטיבי של המשיבה, האפוטרופוסות מונו גם כאפוטרופוסות לגוף של המשיבה, לצד מינוין כאפוטרופוסות לרכוש.

לאחר מינוי האפוטרופוסות, ובאישור בית המשפט לענייני משפחה, הגישו האפוטרופוסות שתי תביעות זהות במהותן שבמסגרתן נתבקש בית המשפט המחוזי להורות כי ההסכמים "נחתמו שלא כדין ואשר על כן הם בטלים ומבוטלים"; ובהתאם ליתן צו הצהרתי שלפיו המשיבה היא הבעלים של הנכסים. התביעה נושא ת"א 14-09-48506 הוגשה נגד המערערת 1 והתביעה נושא ת"א 14-09-49054 הוגשה נגד המערער 2, ולבקשת הצדדים הדיון בהן אוחד (להלן: התביעות). ייאמר כי בנסיבות המקרה, ובהינתן שעיקר המחלוקת סבה על השאלה אם המשיבה גמרה בדעתה להתקשר בהסכמים, הטענות שהועלו במסגרת התביעות ייוחסו להלן לאפוטרופוסות – אף שהן למעשה נטענו בשם המשיבה.

להשלמת התיאור העובדתי, יצוין כי לאחר מינוי האפוטרופוסות וקודם להגשת התביעות, החברים הקליטו וצילמו את המשיבה בשיחות ופעילויות משותפות עם עדינה. זאת במטרה שאלה יעידו על כשירותה של המשיבה ועל מנת להתמודד עם טענות בעניין שינוי הצוואות והחתימה על ההסכמים ככל שיעלו – וחלק מההקלטות הוצגו לבית המשפט המחוזי.

פסק דינו של בית המשפט המחוזי

7. בית המשפט המחוזי קיבל את התביעות והורה על בטלות הסכמי המתנה והתוספת. קביעה זו הושתתה על המסקנה שהמשיבה לא גמרה בדעתה להתקשר בהסכמים – ומכאן שלא השתכלל בין הצדדים הסכם מחייב; ולצד זאת, נדחתה טענת האפוטרופוסות כי יש לבטל את ההסכמים גם מחמת עושק והשפעה בלתי הוגנת.

8. כנקודת מוצא לדיון נקבע כי העובדה שבתקופה שבה נערכו ההסכמים עדיין לא הוגבלה הכשרות המשפטית של המשיבה, איננה מלמדת כי היא בהכרח הייתה יכולה לגבש את גמירת הדעת הנדרשת על מנת לחתום עליהם – ויש לבחון בדיעבד את מצבה הקוגניטיבי בעת הרלוונטית. האפוטרופוסות טענו כי במצבה הבריאותי של המשיבה היא לא הייתה כשירה לחתום על ההסכמים. לתמיכה בטענה זו צירפו האפוטרופוסות לתביעות חוות דעת מאת ד"ר אסף שלף, רופא מומחה בפסיכיאטריה, שנערכה בחודש יולי 2014 לצורך התביעות (להלן: ד"ר שלף); בעוד המערערים צירפו מסמכים רפואיים מזמן אמת, שלדבריהם מעידים דווקא על כשירותה בתקופה שבה חתמה על ההסכמים. בתום דיון קדם משפט, הסכימו הצדדים למנות מומחה מטעם בית המשפט; ובהמשך בית המשפט מינה לתפקיד את פרופ' יובל מלמד מומחה לפסיכיאטריה (להלן: פרופ' מלמד או המומחה), והורה לו לחוות דעתו בשאלת כשירות המשיבה לחתום על ההסכמים, ובשאלה אם היא הבינה את תוכנם ומשמעותם. במאמר מוסגר יצוין כי חוות הדעת של ד"ר שלף (המומחה מטעם האפוטרופוסות) הוצאה מתיק בית המשפט, ונקבע כי פרופ' מלמד לא יעדיין בה – בין היתר, לנוכח הודעה מאת המומחה כי הוא מונה למנהל בית חולים אברבנאל שבו משמש ד"ר שלף כממלא מקום סגן מנהל בית החולים.

חוות הדעת מאת פרופ' מלמד הוגשה ביום 30.12.2015, ובמסגרתה ציין המומחה כי במועד הפגישה עימו, בחודש אוקטובר 2015, המשיבה כבר סבלה מדמנציה קשה; ועוד נאמר כי במהלך הפגישה המשיבה הסבירה, באופן שנראה למומחה ברור, כי היא איננה מסכימה לעסקה שביצעה. כן צוין בחוות הדעת כי מבדיקת החומר הרפואי עולה כי הירידה הקוגניטיבית אצל המשיבה החלה עוד בשנת 2010 – וכי "קו הירידה

ברור, ומכאן ניתן לשער כי גם בעת החתימה על המסמכים ב-25.1.13 (הסכמי המתנה-ע'ב') היא לא הייתה כשירה". בהתייחס לבדיקה שערך ד"ר גורביץ בפברואר 2012, קבע המומחה כי במצבים שבהם ידוע כי קיימת מגבלה שכלית והחל תהליך דמנטי, לא ניתן להסתפק בבחינת כשירות כללית – כפי שד"ר גורביץ ערך – ויש לבדוק כשירות ביחס לעסקה הפרטנית ולהבנת הנבדק אותה. סופו של דבר, לאחר ששיקלל את ממצאי הבדיקות הרפואיות שנערכו למשיבה לאורך השנים, קבע פרופ' מלמד כי יש סבירות של למעלה מ-50% לכך שבעת החתימה על ההסכמים המשיבה כבר לא הייתה כשירה מבחינה משפטית.

9. בית המשפט המחוזי מצא את חוות דעתו של פרופ' מלמד מקצועית ומעמיקה, ובתוך כך דחה טענות שהעלו המערערים כלפי המומחה וביחס לחוות הדעת עצמה. נקבע כי אין בטענות המערערים לעניין היעדר מומחיות פרופ' מלמד בתחום הפסיכוגריאטריה או בקשריו עם ד"ר שלף כדי להטיל דופי במינוי שלו, מה גם שמדובר בטענות שנדרש היה להעלות בעת המינוי ולא בדיעבד; וכך נקבע אף ביחס לטענה כי פרופ' מלמד הושפע מהפגישה עם המשיבה במצבה הנוכחי. נוסף על כך, נדחו טענות לפגמים בחוות הדעת ונקבע כי השימוש במונח "סבירות" אינו הופך את חוות הדעת לחוות דעת משפטית ולא רפואית, כטענת המערערים; ועוד נקבע כי העובדה שפרופ' מלמד לא התייחס לראיות או לעובדות מסוימות בחוות דעתו אינה פוגמת במשקל שיש לייחס לה.

בהמשך לכך, קבע בית המשפט המחוזי כי חוות הדעת מאת פרופ' מלמד עדיפה על ממצאי הבדיקה שנערכה על ידי ד"ר גורביץ בחודש פברואר 2013 – אף שהמסמך האחרון ניתן בזמן האמת. קביעה זו הושתתה על כך שלפני פרופ' מלמד נפרשה תמונה רחבה יותר בעניין מצבה הרפואי של המשיבה ותהליך ההתפתחות של מחלת הדמנציה לאורך השנים. בהקשר זה נאמר, כי חוות דעת שערך ד"ר גורביץ בעקבות הבדיקה שביצע, ניתנה בלא שהוצגו לו אבחונים קודמים של המשיבה בתחום הקוגניציה; ואם לא די בכך, נראה שאף לא נמסר לו מלוא המידע בנוגע למהות הפעולה המשפטית שביחס אליה התבקשה הערכה קוגניטיבית – שכן למרות שהבדיקה נערכה לאחר שהמשיבה חתמה על הסכמי המתנה, בממצאי הבדיקה צוין כי בכוונת המשיבה להעביר את הנכסים בעתיד. בית המשפט המחוזי הוסיף וציין כי יש קושי בכך שקיים פער משמעותי בין ממצאי הבדיקה שערך ד"ר גורביץ בחודש פברואר 2013 ובין הממצאים שמצא בחודש יולי 2013; והמערערים לא ביקשו להזמין את ד"ר גורביץ לעדות על מנת להתמודד עם קושי זה. במצב דברים זה, קבע בית המשפט המחוזי כי מקובלת עליו מסקנת פרופ' מלמד כי לנוכח ההתדרדרות ההדרגתית אך רצופה של מחלת הדמנציה, קיימת סבירות של למעלה מ-50% שהמשיבה לא הייתה כשירה בעת החתימה על הסכמי המתנה; והמשמעות היא שמצבה הקוגניטיבי לא איפשר לה לגבש את גמירת הדעת הנדרשת

לצורך החתימה על הסכמי המתנה; והוא הדין ביחס לתוספת שנחתמה בחודש מאי 2013. בית המשפט הוסיף וציין, כי מהראיות עולה שמאז שנת 2010 התקיים אצל המשיבה דפוס פעולה חוזר שלפיו היא מבצעת פעולה בנקודת זמן מסוימת ולאחר מכן שוכחת שביצעה אותה, לא מבינה את השלכות הפעולה ומבקשת לבטלה; ויש בכך משום חיזוק למסקנה כי גם בנוגע להעברת הנכסים במתנה, המשיבה פעלה במצב שבו כושר השיפוט שלה היה לקוי.

10. מכל מקום, נקבע שאף אם המשיבה הייתה במצב קוגניטיבי תקין כך שהיא הייתה כשירה להתקשר בהסכמים במועד חתימתם, וכאמור לעמדת בית המשפט לא כך הוא, ממילא מהראיות עולה כי היא לא גמרה בדעתה להעניק את הנכסים למערערים במתנה עוד בחייה; קרי, לא הייתה מודעת לכך ולא הבינה שהיא מעניקה את הנכסים במתנה למערערים בחייה. מסקנה זו נשמכה על ראיות שונות, ובהם תצהירים של גורמים שטיפלו במשיבה, המלמדות על כך שהמשיבה ביקשה להעביר למערערים את הנכסים "אך ורק אחרי 120 שלה"; וכן על אמירות ברורות של המשיבה בעדותה לפני בית משפט לענייני משפחה שדן בבקשה למנות לה אפוטרופוס, ובפגישה שקיים עימה פרופ' מלמד. בהקשר זה ציין בית המשפט כי לא נעלמה מעיניו העובדה שחלק מהאמירות נאמרו על ידי המשיבה לאחר שמונו לה אפוטרופוסות.

בהתבסס על הניתוח שערך – לאחר שנתן דעתו להיסטוריה הרפואית של המשיבה, לחוות הדעת של פרופ' מלמד ולמסמכים הרפואיים מאת ד"ר גורביץ, לדפוס החוזר בהתנהלות המשיבה, ולראיות שונות המצביעות על כוונתה ורצונה – הגיע בית המשפט לכלל מסקנה כי המשיבה לא גמרה בדעתה לתת את הנכסים במתנה למערערים בימי חייה, אלא סברה שהנכסים נותרים בבעלותה ושהם יעברו למערערים רק לאחר מותה. בנסיבות אלה, נקבע שנראה כי מבחינת המשיבה הסכמי המתנה היו למעשה מעין צוואה – ואולם רצונה זה סותר את סעיף 8(א) לחוק הירושה, התשכ"ה-1965 (להלן: חוק הירושה); ונראה כי בית המשפט נתכוון להפנות לסעיף 8(ב) לחוק הירושה שלפיו "מתנה שאדם נותן על מנת שתוקנה למקבל רק לאחר מותו של הנותן, אינה בת-תוקף אלא אם נעשתה בצוואה לפי הוראות חוק זה" (להלן: מתנה מחמת מיתה).

11. לנוכח המסקנה שאליה הגיע, קיבל בית המשפט המחוזי את תביעות האפוטרופוסות וקבע כי ההסכמים בטלים; ולענייננו, משמע שלא נכרת בין הצדדים הסכם מחייב. בהתאם, הורה בית המשפט על ביטול רישום הזכויות בנכסים לטובת המערערים ונקבע כי יש להחזיר את רישומם בלשכת רישום המקרקעין על שם המשיבה.

לצד זאת, בית המשפט דחה את טענת האפוטרופסות לביטול ההסכמים מחמת השפעה בלתי הוגנת ועושק. נקבע כי למרות שבית המשפט שוכנע כי עדינה יצרה אצל המשיבה תחושת שווא שהיא מצילה אותה מקרובי משפחתה, בתקופה שבה המשיבה הייתה שרויה במצב נפשי מורכב וחיפשה עוגן להיאחז בו, וכי רק בשל תחושות אלה הסכימה המשיבה להתקשר בהסכמי המתנה והתוספת (אמנם בלי גמירת דעת להעניק את הנכסים במתנה בחייה) – לא מתקיים היסוד בעילת העושק, שלפיו התנהגותו של העושק (עדינה או המערערים) היא שהביאה להתקשרות בהסכמים. קביעה זו הושתתה על כך שהיזומה להעברת הנכסים במתנה עוד בחיי המשיבה הייתה של עו"ד בן יהודה, שלדבריו ביקש לממש את רצון המשיבה, ולא של החברים או המערערים; ואין יסוד לסברה כי עו"ד בן יהודה היה שלוח או חליף שלהם. בית המשפט הוסיף כי מכך גם נובע שההסכמים אף לא נחתמו כתוצאה מהשפעה בלתי הוגנת, והבהיר כי אין באמור משום הבעת עמדה ביחס לתוקפן של הצוואות האחרונות של המשיבה, שנוסחו על ידי עו"ד בן יהודה.

טענות הצדדים בערעור ובערעור שכנגד

12. במסגרת הערעור, חוזרים המערערים על הטענות הרבות שהעלו לפני בית המשפט המחוזי – ואציג את העיקריות שבהן. במוקד הטענות, ניצבת עמדת המערערים כי המשיבה נתנה להם את הנכסים "ברצון טוב וחופשי מתוך הבנה מלאה וכבוד רב"; בראי החברות האמיצה ויוצאת הדופן שבינה ובין החברים, וההיכרות ארוכת השנים עם ילדיהם (המערערים). עוד נטען כי שגה בית המשפט המחוזי בקביעתו כי המשיבה לא הייתה כשירה בעת החתימה על ההסכמים ולכן לא גמרה בדעתה לחתום עליהם; קביעה שהושתתה בעיקר על חוות הדעת של פרופ' מלמד. בהקשר זה נטען כי חוות הדעת מאת פרופ' מלמד "שגויה ופגומה מיסודה", וממילא ממצאי הבדיקה שערך ד"ר גורביץ בחודש פברואר 2012 עדיפים עליה מאחר שהבדיקה נערכה על ידי האחרון בזמן אמת. בין הליקויים שמונים המערערים, נטען כי פרופ' מלמד לא מחזיק במומחיות הדרושה על מנת לבחון את כשירות המשיבה; כי הוא הושפע מקשריו עם ד"ר שלף; כי הוא נחשף למידע שהיטה את חוות דעתו, לרבות פגישה עם המשיבה כשהיא שרויה במצב דמנטי קשה (לפי דיווחו); וכי מנגד התעלם מראיות קריטיות שיש בהן כדי להעיד על כשירות המשיבה במועד הרלוונטי (למשל, הקלטות שלה ויומן שנערך על ידה). עוד נטען כי חוות הדעת מאת פרופ' מלמד מתייחסת ל"סבירות" ולכן היא משפטית ולא רפואית באופייה, וכי בכל מקרה היא איננה מקצועית או מובנת – ומשכך, אין די באמור בה כדי להצדיק צעד קיצוני של שלילת כשירות המשיבה, בפרט משמדובר בשלילה בדיעבד. בנסיבות אלה, נטען כי לא היה מקום לקבוע שהמשיבה לא הייתה כשירה לחתום על ההסכמים; זאת במיוחד בהינתן הראיות השונות מזמן אמת (מסמכים רפואיים ועדויות),

שמצביעות על כשירותה באותה עת לקבל החלטות בעניין רכושה. בנקודה זו מוסיפים המערערים, כי קביעות בית המשפט שממעטות מממצאי הבדיקה של ד"ר גורביץ הן שגויות ובלתי מבוססות, מה גם שלטענתם לא ניתנה להם הזדמנות לזמנו לעדות.

לעמדת המערערים, המשיבה העבירה להם את הנכסים במתנה בחייה בגמירת דעת מלאה; והיא עשתה זאת מתוך רצון כן להעביר את מלוא הזכויות בהם לידי המערערים ועל מנת להתגבר על מנגנון "היורש אחר יורש" שקבע הבעל בצוואתו. בהתאם, נטען כי שגה בית המשפט במשקל שהעניק לאמירה של המשיבה כי התכוונה להעניק את הנכסים רק "לאחר 120 שלה" – שכן המשמעות של אמירה זו היא שהפירות מהשכרת הנכסים יעברו לידי המערערים לאחר מותה, מאחר שהם מובטחים לה למשך כל ימי חייה, בשונה מהבעלות בנכסים שתוקנה למערערים מיד לאחר החתימה על הסכמי המתנה; והנגזר מהאמור הוא כי לא היה מקום לקבוע שרצון המשיבה בטל מאחר שמדובר ב"מתנה מחמת מיתה". לסיכום טוענים המערערים כי פסק הדין פוגע עד מאד בכבוד המשיבה – שכן יש בו כדי לסכל את רצונה הברור להעניק את הנכסים למערערים, עובדה הנלמדת מעדויות וראיות לרוב, בהן הצוואה העדכנית וזו שקדמה לה. ועוד נטען בהקשר זה כי התביעות הוגשו על ידי האפוטרופסות בלא הסכמת המשיבה, והרושם הוא שהן הוגשו שלא לטובתה ובוודאי שלא עבורה.

13. האפוטרופסות מצידן עומדות על כך שיש לדחות את הערעור מאחר שהוא סב על קביעות עובדתיות של בית המשפט המחוזי, שערכאת הערעור אינה נוטה להתערב בהן. לדבריהן, בדין נדחו טענות המערערים לעניין מינויו של פרופ' מלמד והאופן שבו ערך את חוות דעתו – כך במיוחד, מאחר שאת מרבית הטענות ניתן היה להעלות בעת המינוי או בזמן אמת, ואין זאת אלא שמדובר בטענות שבאו לעולם רק בדיעבד ומשום תוכן חוות הדעת. עוד נטען כי חוות הדעת מאת פרופ' מלמד היא רפואית, מקצועית ומקיפה, ולכן בצדק נדחו טענות המערערים בנוגע לפגמים שנפלו בה; ומכאן, שאין כל הצדקה להתערב בהחלטה להעדיף את חוות הדעת של פרופ' מלמד על פני ממצאיו של ד"ר גורביץ. כן נטען כי ממילא קביעת בית המשפט המחוזי לעניין העדר גמירת הדעת מצד המשיבה להעניק את הנכסים במתנה, אינה מושתתת רק על חוות הדעת של פרופ' מלמד, אלא נשענת על שורה של עדויות וראיות נוספות התומכות בקביעה זו.

14. בערעור שכנגד, עומדות האפוטרופסות על כך שנדרש היה לקבל את התביעות גם בעילות עושק והשפעה בלתי הוגנת; ויצוין כי לדברי האפוטרופסות הערעור שכנגד הוגש רק לנוכח ערעור המערערים. לעניין העושק נטען כי רצף וסמיכות האירועים, כמו גם עדות עו"ד בן יהודה, אינם מותירים צל של ספק בדבר קיומו של קשר סיבתי הדוק

ורצוף בין ניצול מצוקת המשיבה לבין ההסכמים שנחתמו; ובכל מקרה בנסיבות שבהן יתר התנאים של עילת העושק מתקיימים באורח כה מובהק – לא היה מקום לבחון את הקשר הסיבתי באופן דווקני ומצמצם, בפרט בהינתן שהחברים היו "המוח והיד המכוונת" מאחורי "הפתרון המשפטי" שהוצע על ידי עו"ד בן יהודה. כן נטען שניכר ממכלול העדויות והראיות, כי עו"ד בן יהודה היה שלוח של עדינה או לכל הפחות חליף שלה – ולתמיכה בטענה זו צוין בין היתר כי הוא נבחר על ידי החברים וקיים עימם קשר עצמאי. באשר לעילת ההשפעה הבלתי הוגנת נטען כי מאחר שמדובר בעילה עצמאית, נדרש היה לבחון את התקיימותה בנפרד מעילת העושק, בהתאם לאמות המידה שהותוו בפסיקה. בתוך כך, נטען כי נדרש היה לתת את הדעת לעובדה שהמשיבה לא קיבלה ייעוץ משפטי בלתי תלוי, לכך שהמערערים והוריהם (החברים) ביצעו פעולות מקדימות שונות על מנת להתמודד עם טענות עתידיות בעניין תוקפם של ההסכמים ככל שיעלו (למשל, צילמו את המשיבה על מנת להציגה ככשירה), ולעובדה שהעברת הנכסים נוהלה בסודיות ובהשתקה. לבסוף טוענות האפוטרופסות כי שגה בית המשפט המחוזי בכך שנמנע מלפסוק הוצאות לטובתן, ולדבריהן בנסיבות שבהן הוצאות המשיבה בגין התביעות נאמדות בכ- 200,000 ש"ח, היה על בית המשפט לחייב את המערערים בהוצאות בשיעור ריאלי וממשי.

מנגד, טוענים המערערים כי האפוטרופסות לא הניחו תשתית עובדתית להתקיימות יסודות עילות העושק וההשפעה הבלתי הוגנת, ולכן בדין בית המשפט המחוזי הורה על דחייתן. המערערים חוזרים על הטענה כי המשיבה הייתה כשירה בתקופה הרלוונטית וחתמה על ההסכמים בהבנה מלאה ומתוך רצון כן; וכי בכל מקרה אין יסוד לטענת האפוטרופסות כי עו"ד בן יהודה היה "שליח" של החברים. כן נטען, כי טענות האפוטרופסות לעניין עושק והשפעה בלתי הוגנת אינן מתיישבות עם העובדה שהמשיבה לא העבירה למערערים את כל רכושה, אלא את הנכסים בלבד. עוד מוסיפים המערערים כי אין מקום לשנות מן ההחלטה שלא לפסוק הוצאות לטובת האפוטרופסות, משעה שהן בחרו לנקוט בהליכים משפטיים ללא כל הצדקה, ואף סירבו לנהל משא ומתן לסיום ההליך על דרך הפשרה כהמלצת בית המשפט המחוזי; ולשיטתם, הגישה הדורסנית של האפוטרופסות מצדיקה לחייבן באופן אישי בהוצאות המערערים.

דיון והכרעה

15. לאחר בחינת טיעוני הצדדים בכתב על נספחיהם, ומשהיטינו אוזן לטיעונים בעל-פה, הגעתי לכלל מסקנה כי דין הערעור והערעור שכנגד להידחות, וכך אציע לחבריי כי ייעשה.

16. לפנינו מקרה מורכב שההכרעה בו איננה פשוטה מהבחינה האנושית. המשיבה היא אשה אלמנה אמידה ובעלת נכסים, שאין לה צאצאים או קרובי משפחה אחרים מדרגה ראשונה או שנייה. מהשתלשלות העניינים, ניכר כי הדאגה לעתיד רכושה העסיקה רבות את המשיבה, והדבר קיבל ביטוי בצוואות השונות שנוסחו על ידה ובפעולות אחרות שביצעה להעברת חלק מהרכוש עוד בחייה. כדרכו של עולם, לקראת גיל 80 החלה התדרדרות מסוימת במצבה הקוגניטיבי של המשיבה, וכעבור מספר שנים נקבע כי היא חולה באלצהיימר ומונו לה אפוטרופסות לרכוש ולגוף – ובמצב דברים זה התעורר ספק פן ההתקשרות בהסכמי המתנה והתוספת, טרם שמונו האפוטרופסות, נעשתה בלא גמירת דעת מצד המשיבה; וזו כאמור השאלה העיקרית שניצבת לפתחנו. בחינה זו יש לערוך בזהירות המתבקשת, בראי החזקה כי "כל אדם כשר לפעולות משפטיות, זולת אם נשללה או הוגבלה כשרות זו בחוק או בפסק דין של בית משפט" (סעיף 2 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962; להלן: חוק הכשרות המשפטית); חזקה המהווה ביטוי לערכים שהם בבחינת יסוד מוסד בשיטתנו המשפטית – עיקרון האוטונומיה של הפרט, כבוד האדם וזכות הקניין (ראו והשוו: שאול שוחט פגמים בצוואות 30-27 (2016); ע"א 1233/94 פלונית נ' היועץ המשפטי לממשלה, פסקאות 3-5 (17.12.1995)). עוד יצוין כי בעניינו הסוגיה מורכבת במיוחד מאחר שהתביעות לביטול ההסכמים הוגשו על ידי האפוטרופסות שמונו למשיבה, שלכאורה פועלות על מנת לממש את רצונה, ולא על ידי יורשים "טבעיים" הטוענים לזכות לרשת את הנכסים; וכך בהינתן שההסכמים הובילו לשינוי בצוואת המשיבה ולחתימה על הצוואה העדכנית, כך שנראה שכעת אין ציווי תקף של המשיבה בנוגע לנכסים – ודומה שכיום המשיבה איננה בדעה צלולה להביע את רצונה בעניין הנכסים (ואין באמור משום הבעת עמדה בנוגע לתוקף או הפרשנות של הצוואה העדכנית, אף לא באשר לתוקפן של צוואות נוספות ככל שנחתמו).

בנסיבות אלה, במהלך הדיון שהתקיים לפנינו סברנו כי יהא זה צודק וראוי לסיים את ההליך על דרך הפשרה – כך שהמערערים יזכו לפדיון חלקי של שווי הנכסים, כנגד הצהרה על בטלות ההסכמים. המערערים הודיעו כי הם נכונים לפשרה ברוח זו, ואולם האפוטרופסות, לאחר ששקלו את העניין, הודיעו כי לדידן "אין זהו התיק הנכון, המתאים והראוי להסדר פשרה מכל סוג שהוא". אין אפוא מנוס מהכרעה בערעור ובערעור שכנגד; כאשר עיקר הדיון יוקדש לערעור מטעם המערערים.

17. "מתנה היא הקניית נכס שלא בתמורה" (סעיף 1 לחוק המתנה, התשכ"ח-1968 (להלן: חוק המתנה)). בשונה מצוואה, מתנה היא עסקה המשתכללת על ידי הצעה וקיבול – "מתנה נגמרת בהקניית דבר-המתנה על-ידי הנותן למקבל תוך הסכמה ביניהם שהדבר ניתן

במתנה" (סעיף 2 לחוק המתנה); ולכן מדובר בחוזה לכל דבר ועניין. בהתאם, אך מובן מאליו שעל נושאים שלא הוסדרו בחוק המתנה יש להחיל את דיני החוזים, לרבות הוראות חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 בנוגע לאופן קשירת החוזה, בטלותו והזכות לביטולו (להלן: חוק החוזים; ראו: ע"א 495/80 ברקוביץ נ' קלימר, לו(4) 57, 60-61 (1982); ע"א 3601/96 בראשי נ' עיזבון המנוח זלמן בראשי ז"ל, נב(2) 582, 595 (1998) (להלן: עניין בראשי); מרדכי א' ראבילו פירוש לחוקי החוזים: חוק המתנה, תשכ"ח-1968 33-30 (מהדורה שנייה, 1996) (להלן: ראבילו)).

בענייננו, עיקר המחלוקת מתמצה בשאלה אם המשיבה גמרה בדעתה להתקשר בהסכמי המתנה והתוספת להם – ומן המפורסמות הוא כי יסוד "גמירת הדעת" הוא תנאי עיקרי ויסודי ליצירת חוזה (סעיפים 1 ו-2 לחוק החוזים; גבריאלה שלו ואפי צמח דיני חוזים 159 (מהדורה רביעית, 2019)); ובהיעדרו, לא משתכלל בין הצדדים הסכם מחייב. המבחן לקיומה של גמירת דעת הוא ככלל אובייקטיבי-חיצוני, כך שהדגש מושם על הגילוי החיצוני של ההסכמה באופן שהיא מובנת לאדם הסביר, וכפי שהיא נלמדת ממכלול נסיבות העניין – לרבות התנהגות הצדדים ודבריהם לפני כריתת החוזה ולאחריו; בין היתר על מנת להעניק הגנה להסתמכות המתקשר, ולקיים את הוודאות העסקית והביטחון המסחרי (שם, עמ' 161-163). ויצוין כי במקרים רבים עצם החתימה על החוזה מהווה אינדיקציה משמעותית, שלא לומר מכרעת, לגמירת דעת (עניין בראשי, עמ' 599).

18. המבחן האובייקטיבי כוחו יפה גם מקום שמדובר בעסקת מתנה, אולם מאחר שמתנה היא במהותה חוזה חד צדדי – אינטרס ההסתמכות של מקבל המתנה פוחת אל מול הצורך לתת ביטוי לרצונו של נותן המתנה (ראו: ע"א 6296/05 כהן נ' עזבון המנוחה בקשי כתון ז"ל, פסקה ח(5) (5.8.2007); עניין בראשי, עמ' 597-598; וכן ראו והשוו: ע"א 1212/91 קרן לב"י נ' בינשטוק, מח(3) 705, 722 (1994)). במובן זה, נראה כי בעסקת מתנה מתחייבת רמה גבוהה יותר של הוכחת גמירת דעת – כך שנדרש לוודא כי המתנה ניתנה ברצון חופשי ומתוך הבנה מלאה (ראו: עניין בראשי, עמ' 601-602; ראבילו, עמ' 37). ויוער כי אין באמור כדי להמעיט מן הכלל שלפיו כל אדם מוחזק ככשר להתקשר בחוזה בהתאם לסעיף 2 לחוק הכשרות המשפטית; אלא אך להבהיר כי כאשר מדובר בחוזה מתנה, הבחינה של יסוד גמירת הדעת צריך שתהא קפדנית יותר. דברים אלה אמורים במיוחד בהינתן שבהתקשרות חד-צדדית מסוג מתנה, ספק אם הכלי ה"רגיל" של בחינת הגילוי החיצוני-אובייקטיבי של גמירת הדעת הוא כלי מספק שכן "בדרך-כלל, הליך ההתקשרות בחוזה מתנה אינו עובר את השלבים המורכבים של עיסקה דו-צדדית; נעדרים ממנו המשא ומתן וההתמקחות האופייניים לעסקאות מסחריות, הגילויים החיצוניים

של תנאי העיסקה בעייתיים יותר, לפיכך גם קשה יותר לעמוד על רצונותיו וכוונותיו של המעניק על-פי המבחן האובייקטיבי" (עניין בראשי, עמ' 598).

יוער בנקודה זו, כי בענייננו הזכויות בנכסים נרשמו זה מכבר על שם המערערים, ואין חולק אפוא כי מדובר במתנה שהושלמה (ראו והשוו: ע"א 879/14 נחשון נ' נחשון, פסקה 16 (5.5.2016) (להלן: עניין נחשון); בקשה לדיון נוסף על פסק הדין נדחתה ביום 16.8.2016 (דנ"א 4109/16) – והדגש הוא על שאלת תוקפם של ההסכמים שמכוחם בוצעה העברת הזכויות.

19. בפסק הדין הגיע בית המשפט המחוזי למסקנה כי המשיבה לא גמרה בדעתה להעניק את הנכסים במתנה עוד בחייה. בהתאם נקבע כי ההסכמים בטלים, ואין זאת אלא שלא השתכלל בין המשיבה ובין המערערים הסכם מחייב. מסקנה זו הושתתה על שתי קביעות – האחת, כי מצבה הקוגניטיבי של המשיבה לא איפשר לה לגבש גמירת דעת על מנת להתקשר בהסכמים, כך בין היתר בהתחשב בחוות הדעת של פרופ' מלמד בנושא; והשנייה, כי אף בהנחה שלא נפל פגם קוגניטיבי ביכולת המשיבה לחתום על ההסכמים מתוך גמירת דעת, בכל מקרה המשיבה התכוונה להעביר את הנכסים למערערים במתנה רק "לאחר 120 שלה", ומכאן שהיא לא גמרה בדעתה להעניק את הנכסים בחייה. המערערים ממאנים להשלים עם מסקנת בית המשפט המחוזי, ועומדים על כך שלא זו בלבד שהמשיבה הייתה כשירה לחתום על ההסכמים, היא אף הייתה מודעת היטב לטיבם ולתוכנם – ואלה לטענתם שיקפו את רצונה האמיתי.

ראשית ייאמר, וזה העיקר, כי טענות המערערים רובן ככולן מופנות כלפי ממצאי עובדה ומהימנות שקבע בית המשפט המחוזי – לאחר שבחן את מכלול הראיות בתיק, והתרשם באופן בלתי אמצעי משורת העדים שנשמעו לפניו. כלל ידוע הוא כי ערכאת הערעור איננה נוהגת להתערב בקביעות עובדה ומהימנות של הערכאה הדיונית, אלא בנסיבות חריגות (ראו, למשל: ע"א 6624/15 אבן פז נ' קנדקו בע"מ, פסקה 15 (2.10.2018); ולהרחבה ראו: חמי בן-נון וטל חבקין הערעור האזרחי 474-489 (מהדורה שלישית, 2012)); בפרט מקום שאלה נסמכות בין היתר על חוות דעת של מומחה מקצועי שנחקר ארוכות על חוות דעתו, ועל אחת כמה וכמה כאשר עסקינן במומחה מטעם בית המשפט כבענייננו (ראו למשל: ע"א 134/16 אבו נ' יוספי, פסקה 15 (13.2.2019)); ולא מצאתי באיזה מטענות המערערים משום הצדקה לסטות מכלל זה במקרה דנן. הקביעות העובדתיות שבפסק הדין, ובמיוחד משקלן המצטבר, תומכות כולן במסקנה המשפטית שהמשיבה לא גמרה בדעתה להתקשר בהסכמים – ומכאן שבדין נקבע כי ההסכמים בטלים. ואבאר.

20. פסק הדין מושתת בראש ובראשונה על הקביעה כי מצבה הקוגניטיבי של המשיבה בעת הרלוונטית היה כזה שלא היה בידה לגבש את גמירת הדעת הדרושה על מנת להתקשר בהסכמים. מדובר בממצא עובדתי המעוגן בתשתית ראייתית איתנה – וכליבה חוות הדעת של המומחה פרופ' מלמד. לטענת המערערים, חוות הדעת של פרופ' מלמד שגויה ורוויה בפגמים; ובהתאם נטען כי לא זו בלבד שבית המשפט המחוזי שגה בכך שהסתמך עליה, ודאי שלא היה מקום לבכרה על פני ממצאי הבדיקה של ד"ר גורביץ' מזמן אמת. כפי שיפורט להלן, דין הטענות להידחות.

מלאכת ההתחקות אחר מצבו הקוגניטיבי של אדם בנקודת זמן מסוימת בעבר היא מורכבת, ומעצם טיבה ניזונה בעיקר מפרשנות של ראיות ומסמכים רפואיים קיימים. בחינה מעין זו דורשת ידע, ניסיון ומקצועיות בתחום הרפואה – לצורך ניתוח תוכנם של המסמכים הרפואיים ועל מנת לקבוע איזו משמעות יש לייחס להם (ראו: ע"א 8023/16 ארביב אור נ' פנטופט ג'נאח, פסקה 11 (20.8.2019)). בענייננו, נערכו למשיבה לאורך השנים לא מעט בדיקות רפואיות; וכל אחד מהצדדים ביקש לרתום את ממצאיהן לתמיכה בטענותיו. בנסיבות אלה, מינה בית המשפט המחוזי בהסכמה מומחה מטעמו על מנת שיבחן את הדברים לעומק. פרופ' מלמד (המומחה שמונה), לאחר שניתח את המסמכים הרפואיים, הגיע כאמור לכלל מסקנה כי ישנה סבירות של מעל 50% כי המשיבה לא הייתה כשירה להתקשר בהסכמים; בית המשפט המחוזי מצא לאמץ חוות דעת זו, ואינני רואה כל מקום לשנות מכך. זאת משעה שבית המשפט המחוזי סמך את מסקנתו על התרשמות ישירה מעדותו של פרופ' מלמד ועל היות חוות דעתו "מקצועית ומעמיקה"; ולאחר דיון מפורט שהקדיש לנושא ראה בית המשפט לבכר את חוות הדעת של פרופ' מלמד על פני ממצאי הבדיקה של ד"ר גורביץ' שנערכה בחודש פברואר 2013; ועשה כן תוך שנתן דעתו לשלל הטענות שהעלו המערערים כלפי המומחה וחוות הדעת. ויצוין כי ההכרעה בדבר מצבה הקוגניטיבי של המשיבה נשענת על ראיות נוספות, מהן עולה כי החל משנת 2010 התקיים אצל המשיבה דפוס חוזר של התנהגות שלפיו היא מבצעת פעולה, לאחר מכן שוכחת שהיא ביצעה אותה או איננה מבינה את השלכותיה, ואז מבקשת לבטלה – ויש בכך משום חיזוק למסקנה שבמועד החתימה על ההסכמים כושר השיפוט של המשיבה היה לקוי.

למעלה מן הצורך, יוער לעניין הקביעה שיש להעדיף את חוות הדעת של פרופ' מלמד, כי הגיונה של העדפה זו בצידה, בהינתן שהבדיקה של ד"ר גורביץ' נערכה בלא שהוצגה לו ההיסטוריה הרפואית הרלוונטית של המשיבה, ובמיוחד לנוכח הפערים המשמעותיים שנתגלו בין ממצאי הבדיקה מחודש פברואר 2013 לממצאי הבדיקה

מחודש יולי 2013 – קשיים שלא ניתן להם מענה ראוי במהלך הדיון בבית המשפט המחוזי, בין היתר מאחר שהמערערים בחרו שלא לזמן את ד"ר גורביץ לעדות. ויצוין בהקשר זה, כי טענת המערערים שבית המשפט המחוזי מנע מהם לזמן את ד"ר גורביץ לעדות נטענה בעלמא, בלא שהוצגו תימוכין לכך שהמערערים אמנם ביקשו לעשות כן ובית המשפט המחוזי דחה את בקשתם. עוד ייאמר, מנקודת מבט כללית, כי הבדיקה שערך ד"ר גורביץ בחודש פברואר 2013 היא אחת מיני בדיקות רבות שנערכו למשיבה לאורך השנים, ולכן בכל מקרה נראה כי לא היה מקום ליתן לה משקל בלעדי ומכריע; ובדין נקבע שיש לבחון אותה באופן מדוקדק ומקצועי, בראי יתר הבדיקות שנערכו למשיבה.

21. העובדה שהמשיבה הייתה תחת הרושם כי הנכסים יעברו לידי המערערים רק "לאחר 120 שלה", תומכת אף היא במסקנה כי המשיבה לא גמרה בדעתה להתקשר בהסכמים. קביעה זו נסמכת על אמירות ברורות של המשיבה במספר הזדמנויות ולפני גורמים שונים, בהם עובדות סוציאליות שנפגשו עם המשיבה ומטפלת שטיפלה בה – שהגישו תצהירי עדות ראשית וטענו כי הדבר נאמר להם על ידה; על דברים מפי המשיבה עצמה במהלך עדותה לפני בית המשפט לענייני משפחה; וכן על עמדת המשיבה כפי שנתנה לה ביטוי בפגישה שקיימה עם פרופ' מלמד. בית המשפט המחוזי התרשם באופן בלתי אמצעי מאותן עובדות סוציאליות ומטפלת, וכן מפרופ' מלמד עצמו, ומצא להעדיף את גרסתם על פני העדויות של עו"ד בן יהודה, המערערים והחברים שהציגו עמדה הפוכה – וגם בעניין זה מדובר בממצא של עובדה ומהימנות, שאין סיבה לשנות ממנו. בהתאם, בדין נקבע כי המשיבה סברה שההסכמים הם להענקת הנכסים לאחר מותה, על משקל "צוואה", וכוונה מעין זו לא ניתן לקיים לנוכח הוראת סעיף 8(ב) לחוק הירושה (להרחבה בנושא ראו: עניין נחשון, פסקה 12). יצוין אגב כך, כי אין יסוד לטענת המערערים שלפיה כוונת המשיבה לא פורשו כראוי וכי למעשה היא התכוונה לכך שרק הפירות מהשכרת הנכסים יעברו לידי המערערים לאחר מותה – לא זו בלבד שמדובר בטענה בלא כל ביסוס, אלא שמכלול העדויות מצביע על כך שכוונת המשיבה הייתה כי העברת הנכסים תבצע רק לאחר מותה.

למען הסר ספק, יובהר כי לא נעלם מעיניי שמרבית ההתבטאויות של המשיבה שעליהן הסתמך בית המשפט המחוזי, נאמרו על ידה לאחר שכבר אובחנה כלוקה באלצהיימר ומונו לה אפוטרופסות. אמנם נודעת לכך השלכה מסוימת בבחינת המשקל שיש לייחס לאמירות, אולם הדבר איננו מצדיק ביטול מוחלט שלהן; זאת בפרט מקום שמדובר בהתבטאויות שחזרו על עצמן מספר פעמים, בפני גורמים שונים – והדבר מצביע על עקביות בעמדת המשיבה בנוגע לנכסים; ויש לחזור ולהזכיר בנקודה זו את

החשיבות הנודעת לכירור שאלת גמירת הדעת בהתקשרות מסוג מתנה, במיוחד בהתקיים ספק באשר למצב הקוגניטיבי בעת החתימה על ההסכמים (ראו והשוו: ע"א 4138/09 בנק לאומי למשכנתאות בע"מ נ' קובסי, עמ' 9 (12.12.2011)). ועוד ייאמר בהקשר זה, כי כשם שעצם מינוי אפוטרופוס לחסוי (שלא הוכרז פסול דין ואיננו קטין), איננה שוללת את כשרותו המשפטית מיניה וביה (ראו: רע"א 6397/04 אלעבטי נ' עמותת א.ל.ע.ד. אל עיר דוד, פסקה 5 (6.12.2009)) – כך העובדה שמרבית האמירות של המשיבה נאמרו בתקופה שכבר מונו לה האפוטרופוסות, אין בה כדי להצדיק התעלמות מהן.

22. אף שהדבר לא קיבל ביטוי בפסק הדין, סבורתני שגם השתלשלות העניינים שהביאה לחתימה על ההסכמים מעלה חשש ממשי לכך שהמשיבה חתמה עליהם שלא מתוך גמירת דעת. כפי שצוין, עד לחודש יולי 2012 המשיבה התכוונה להוריש את רכושה לשלושה קרובי משפחה, ולא לאיש מהמערערים. רק בעקבות הסכסוך שנתגלע בין המשיבה לשני קרובי המשפחה (כהגדרתם לעיל), החליטה המשיבה לשנות את צוואתה ולהוריש את הנכסים למערערים – והעובדה שהדבר נעשה מיד לאחר שהחברים גילו מעורבות בענייניה, ובמיוחד בפרטי צוואתה ובהיקף הרכוש שבבעלותה, לכל הפחות מעוררת סימני שאלה. זאת בפרט, בהינתן שהתקרת שהובילה לקרע ביחסים שבין המשיבה ושני קרובי המשפחה מבוססת על תפישה שגויה של המשיבה את המציאות, שעל פניו נראה שלחברים היה יד בעיצובה; וכאן המקום לציין את קביעת בית המשפט המחוזי שלפיה הוא שוכנע כי "עדינה יצרה אצל התובעת (המשיבה-ע"ב) תחושה שהיא מצילה אותה מעושי קרובי המשפחה וזאת בהתבסס על מחשבה שגויה כי הם שביצעו את העברת הכספים מחשבונה באמצעות ייפוי כוח בעוד שהתובעת היא שנתנה את ההוראה בדבר העברתם (בין בגמירת דעת ובין שלא בגמירת דעת)". נוסף על כך, העובדה שהחברים הם שהמליצו למשיבה לפנות לעו"ד בן יהודה, איננה מפחיתה מהחששות אלא רק מחזקת אותן; וכך גם העובדה שהחברים שוחחו ואף נפגשו עם עו"ד בן יהודה בלא נוכחות המשיבה. והדברים אמורים במיוחד בהינתן שבתקופה שבה נחתמו הצוואות וההסכמים, מצבה הקוגניטיבי של המשיבה לכל הפחות לא היה שפיר, ולפי פסק הדין היא אף הייתה שרויה במצוקה נפשית וחיפשה עוגן להיאחז בו.

הנה כי כן, לא מן הנמנע כי המשיבה הייתה נתונה תחת השפעת החברים בעת שחתמה על ההסכמים וכי הדבר לא נעשה מרצונה החופשי, והדבר תומך בקביעה כי התקשרות המשיבה בהסכמים נעשתה שלא מתוך גמירת דעת (ומעורר על פניו תהיות גם בנוגע לצוואה מחודש אוגוסט 2012 והצוואה העדכנית מאפריל 2013). ייאמר בנקודה זו, כי בניגוד לקביעת בית המשפט המחוזי נראה כי הנסיבות שתוארו עשויות להצדיק את ביטול ההסכמים גם מחמת עושיק והשפעה הבלתי הוגנת – ואולם אינני נדרשת לקבוע מסמרות בנדון.

זאת ועוד. כפי שהוברר, התקרית שהובילה לשבר ביחסים שבין המשיבה ושני קרובי המשפחה, ולשינוי הפתאומי שהתחולל בעמדת המשיבה ביחס לסכומים שהעבירה לידי אותם קרובי המשפחה, הייתה ידועה היטב לחברים ולילדיהם (המערערים). משכך, מצופה היה כי ינקטו בזמן אמת פעולות הדרושות על מנת לוודא שהסכמי המתנה משקפים את רצונה של המשיבה וכי היא חותמת עליהם בדעה צלולה ומתוך רצון חופשי; הוזה אומר, בגמירת דעת. ויצוין בהקשר זה, כי הבדיקה של ד"ר גורביץ מחודש פברואר 2013 – שנערכה בלא שהוצגה לו ההיסטוריה הרפואית הרלוונטית של המשיבה – אין בה משום מענה מספק. ועוד בהקשר זה, העובדה שהחברים והמערערים פעלו לתעד את המשיבה בדיעבד, לאחר שכבר מונו לה האפוטרופסות, איננה מיטיבה עם גרסת המערערים – ומעלה כשלעצמה תהיות בנוגע לנסיבות שהובילו לחתימת ההסכמים.

23. בהינתן התוצאה שמותירה את פסק הדין על כנו, מתייתר הצורך להכריע בטענות הערעור שכנגד שלפיהן נדרש היה להורות על ביטול ההסכמים גם מחמת עושק והשפעה בלתי הוגנת – וייאמר כי אף האפוטרופסות ציינו כי הערעור שכנגד לא היה קם אלמלא הוגש הערעור.

עוד יצוין לעניין הערעור שכנגד, כי בנסיבות המקרה אין הצדקה להתערב בהחלטה שלא לפסוק הוצאות לטובת האפוטרופסות. אין זה מדרכה של ערכאת הערעור להתערב בנושא הוצאות המשפט, אלא במקרים חריגים שבהם נפלה טעות משפטית או כאשר דבק פגם מהותי בשיקול דעתה של הערכאה הדיונית (ראו למשל: ע"א 9147/16 עו"ד כהן, בנאמנות עבור רוכשי קבוצת הרכישה בנווה יעקב נ' עו"ד קרויזר, פסקה 34 (24.7.2018)); ומקרה זה אינו נמנה בגדרי אותם מקרים חריגים.

סוף דבר

24. לנוכח משקלם המצטבר של הטעמים שפורטו לעיל, המסקנה היא שהורם הנטל להוכיח כי המשיבה לא גמרה בדעתה להתקשר בהסכמים, ומשכך לא נכרת בין הצדדים הסכם מחייב. בהתאם, יש להותיר את הבעלות בנכסים בידי המשיבה.

אציע אפוא לחבריי כי הערעור והערעור שכנגד יידחו. בנסיבות העניין, לא ייעשה צו להוצאות.

ש ו פ ת

השופט נ' הנדל:

אני מסכים.

ש ו פ ט

השופטת י' וילנר:

אני מסכימה.

ש ו פ ט ת

הוחלט כאמור בפסק דינה של השופטת ע' ברון.

ניתן היום, כ"ז באדר התש"ף (23.3.2020).

ש ו פ ט ת

ש ו פ ט ת

ש ו פ ט